

Kiad.: Jozef MINÁRIK, *Amor diktoval, lásku spisoval... Výber zo slovenskej rukopisnej Lúbostnej poézie (1560–1860)*, Bratislava, 1979; RMKT XVIII/4, 2000; *Világi énekek és versek (1720–1846)*, vál. CSÖRSZ Rumen István, műfaji bev. KÜLLÖS Imola, Bp., 2001; RMKT XVIII/8, 2006.

Irod.: STOLL, ²2002, ³2004, 1080. sz.; KÜLLÖS Imola, „Hej, mikor én kuruc voltam Rákóczi vojnában”. Egy 18. századi kéziratot énekszöveg elemzésének tanulságai, in Népi Kultúra – Népi Társadalom, 18(1995); CSÖRSZ Rumen István, *Közköltészet a többnyelvű Magyarországon (1700–1840)*, in *Tanulmányok a magyar nyelv ügyének 18. századi történetéből*, szerk. BIRÓ Ferenc, Bp., 2005; KÜLLÖS Imola, *Amade László verseinek folklorizációja*, in *Folklor és irodalom*, szerk. SZEMERKÉNYI Ágnes, Bp., 2005.

CSÖRSZ Rumen István

Lucas Cranach Mariahilf-képének kultusza a 17–18. sz.-i Mo.-on

Az id. Lucas Cranach által 1537-ben festett és 1650 óta Innsbruckban található Mariahilf-kép másolatai az egész Habsburg Birodalomban elterjedtek. Az 1627-ben készült passzai másolat különleges jelentőségre tett szert Bécs 1683. évi ostromakor. A Passauba menekült I. Lipót császár naponta elzarándokolt a közeli Kapuzinerbergre, hogy a kép előtt könyörögiön bírodalmáért. Az 1683. szept. 12-i bécsi győzelem Szűz Máriának, a „Keresztények Segítségének” tulajdonították. A győzelemért hálából a császár felépíttette Bécsben a Mariahilf-templomot, melynek oltárára a passzai kép másolatát helyezték, XI. Ince pápa pedig elrendelte szept. 12-re Mária neve ünnepét. A passzai Mariahilf ikonográfiai típusa így törökverő és dinasztikus szimbólummá vált.

A meginduló törökellenes felszabadító háborúk, majd ezt követően a német lakosság betelepítése következtében a →kegyképnek számos másolata jutott el Mo.-ra. A kultusz elterjedését elősegítette az a téves elképzelés, amely szerint a festmény a mariazelli Schatzkammerbild másolata, melyet I. (Nagy) Lajos király adományozott a mariazelli kegytemp-



Mariahilf-kép, Vác, magángyűjtemény

lomnak hálából a török felett aratott győzelemért (1364). A 17. sz. utolsó negyedében Mo.-on a Mariahilf törökverő, vízi veszélyben és →pestisben segítő szerepet töltött be. →Esterházy (I.) Pál nádor nagyban hozzájárult a Mariahilf hazai tiszteletének elterjedéséhez a passzai kegykép részletes leírásával az európai Mária-kegyhelyeket bemutató, 1690-ben és 1696-ban magyarul megjelent műveiben. A képtípus terjesztésében a →szerzetesrendek közül az obszerváns →ferencesek és a kapucinusok szerepe jelentős: Mariahilf-kegyképpel rendelkező tíz magyar búcsújáráhely közül három az előbbieket, kettőt – köztük Bodajkot – a kapucinusok gondozták.

Bodajkon, amely a legjelentősebb mo.-i Mariahilf-kegyhellyé vált, 1697-ben kezdte meg a munkálatokat Péter Willibald: a régi alapokon felépült a Segítő Szűz kápolnája, majd 1728–42 között a búcsújárók befogadására alkalmas barokk kegytemplom. A legkorábbi kultuszhelyek közé tartozik a barátfalvi Segítő Mária-kápolna, amely az 1697-es →canonica visitatio szerint már állott, benne a tisztelt kegyképpel. A trencsényi →jezsuitáknál őrzött, hadi trófeumokkal keretezett Segi-

tő Boldogasszony-kép a Szűz Máriának tulajdonított palladium funkció legkiválóbb példája. A kép a Segítő Máriát ábrázolja a törökverő császári hadsereg fölött. Mo.-on a pestist sokan a török megszállás következményének vélték, amelyre csak a törökverő Segítő Mária nyújthatott orvosságot. A pestises években számos Segítő Mária-oltárt és oszlopot állítottak, fogadalomból emlékműveket, kápolnákat építettek; védőerőt tulajdonítottak a Segítő Mária típusnak, a Maria lactansnak és az ún. pestisszenteknek: Sebestyénnek, Rókusnak és Rozáliának.

A Mariahilf Mo.-on elterjedt ábrázolásainak fő forrása a passauai kegykép, másodsorban a bécsi másolat. Ezenkívül további három, ún. helyi változattal találkozunk. A passauai eredetű, korona nélküli ábrázolások mellett gyakori a bécsi és annak nyomán a bodajki koronás típus, s ritkább a csillagkoszorús és a baldachinos variáns. A kultusz elterjedésének fő eszközei a sokszorosított grafikai ábrázolások, az ún. kis →szentképek voltak. Ahogy Ausztriában és Németországban, úgy Mo.-on is sokféle műfajban megjelenik a Mariahilf-tisztelet. Templomok és kápolnák oltarai, szentképek, liturgikus felszerelések, harangok, tézislapok, pestisoszlopok, magánáhitatot szolgáló szobrok és képek, üvegek, szenteltvíztartók, házak homlokzatán elhelyezett domborművek és patikák elnevezése tanúsítja széles körű elterjedését. A Mariahilf-képet előszeretettel metszetek →tézislapjukra az egyetemi vizsga előtt álló diákok.

Irod.: ESTERAS [ESTERHÁZY] Pal, *Az egesz világon levő csudálatos boldogsagos Szűz kepeinek rövideden föl tet eredeti*, Nagyszombat 1690, 119–120 (hasonmás: Bp., 1994); Uő, *Mennyei korona*, Nagyszombat, 1696, 184–185; SZILÁRDFY Zoltán, TÜSKÉS Gábor, KNAPP Éva, *Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáróhelyekről*, Bp., 1987, 159–160; Gábor TÜSKÉS, Éva KNAPP, *Österreichisch-ungarische interethnische Verbindungen im Spiegel des barockzeitlichen Wallfahrtswesens*, Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde, München, 1990, 8–9; TÜSKÉS, 1993, 221, 332–333; BÁLINT Sándor, BARNA Gábor, *Búcsújáró*

magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza, Bp., 1994, 104; Gábor TÜSKÉS, Éva KNAPP, *Volksfrömmigkeit in Ungarn. Beiträge zur vergleichenden Literatur- und Kulturgeschichte*, Dettelbach, 1996, 188–189; LANTOSNÉ IMRE Mária, *Szűz Mária kultusz és ikonográfia a pécsi egyházmegyében*, in *Boldogasszony. Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában*, szerk. BARNA Gábor, Szeged, 2001, 265; TÜSKÉS Gábor, KNAPP Éva, *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században*, Bp., 2001, 88–89; SZILÁRDFY, 2003, 76, 150–152, 195–201; LISZKA József, *Mariahilf-tisztelet a Kárpát-medence nyugati felében*, in *Halmok és Havasok. Tanulmányok a hatvan esztendőös Bárth János tiszteletére*, szerk. BARTH Dániel, LACZKÓ János, Kecskemét, 2004, 287–300; TÜSKÉS Anna, *Adatok id. Lucas Cranach Mariahilf-képének kultuszához a 17–18. századi Magyarországon. Addenda to the cult of Lucas Cranach the Elder's Maria-Hilf painting in 17th–18th century Hungary*, MÉ, 2008.

Tüskés Anna

Lusus poetici ad Georgium Purkircherum Pisoniensem (Padova, 1563)

Az orvostudományi doktorátust szerzett Georg →Purkircher tiszteletére padovai humanista társai által írt verseskötet: negyedret alakú, 6 számozatlan levélből áll, 7 szerzőtől 8 verset tartalmaz, közülük egy görög, a többi latin nyelvű.

Az azonosítatlan Gulielmus Bernhartus Behmus [Böhm?] a Friedeshaim kötetkezdő elégiájában Phoebus Apollót szólítja meg, hogy Purkirchert, akit az istenség eddig csak költészetéről ismert, most mint újdonsült orvost bebocsássa táborába. A szerző sok szerencsét kíván, majd a Múzsák is segítségüket ígérnek neki, a pannon haza díszének, hogy a szegények és gazdagok között egyaránt végzett munkájának nagy legyen a jutalma. Csak neve ismert a baszk nemesnek, Bertrand Diemarnak, aki ódájában hasonló mitológiai apparátust vonultat fel, középpontban a helikoni múzsákkal, akik a hegyeket kifosztva Purkirchert koszorúzzák babérjukkal. Nicasius →Ellebodius a humanista iskolázottság rutinjával és filozófiai igényességgel jambikus